

Sigurd Skirbekk:

**Omfanget om Hekseprosesser, (Vårt Land, Kronikk 19.5.2015
og VLs Verdidebatt fra samme dato)**

Omfanget av hekseprosesser

Det er lenge siden folk flest trodde på hekser og at uskadeliggjøring av dem var nødvendig for moralen i samfunnet. Det er vanlig å regne trehundreårsperioden fra begynnelsen av 1400-tallet til begynnelsen av 1700-tallet som tidsrommet for aktiv hekseforfølgelse, selv om ikke alle land var aktive i hele perioden. Omtrent halvparten av de dømte befant seg på tysk territorium. Det kan for øvrig være grunn til å merke seg at det var i flerkulturell land og regioner at eksessene fikk størst omfang. Dette gjaldt Tyskland, preget av konflikter mellom katolikker og protestanter, i noen grad også England og Frankrike. Og det gjaldt inkvisisjonens Spania, lenge preget av konflikter mellom kristne spaniere og mauriske muslimer. I mer religiøst homogene land, som det strent katolske Polen, hører vi derimot lite om heksebrenning. I Norge er det i det flerkulturelle Finnmark at vi har flest beretninger om hekseprosesser.

Forestillinger om omfanget av heksebrenninger et tilbakevendende tema som kaller på historisk pålitelige analyser. Bare i Norge kunne det vise til et trettitals bøker. Rune Blix Hagen kan

framstå som den kanskje den mest oppdaterte på i den samtidige debatt om dette temaet.

Internasjonalt sett er det, etter hva jeg forstår, Brian P. Levack som, med boka *The Witch-Hunt in Early Modern Europe* fra 2006, i dag regnes som den mest pålitelige ekspertten på omfanget av hekseprosessene.

Brian Lewack har, etter inngående studier av hekseprosessene i Europa, kommet til at tallet på dømte ligger et sted mellom 40 000 og 50 000.

Vi vet at det i Europa i den perioden det her er snakk om, forekom ca. 90 000 trolldomsprosesser. Hvis vi regner 45 000 som et middeltall mellom 40 000 og 50 000 for antallet dømte, betyr det halvparten av de anklagede slapp fri. De dømte kunne ofte bli avlivet ved kvelning, henging eller ved å ble bundet til en stige som så ble veltet over et bål.

Selv om det finne unntak, betød det ofte redningen for en trolldomsmistenkt å bli stilt for en domstol med teologisk skolerte dommer framfor mer verdslig sammensatte rettsinnstander. I Baskerland, mellom 1609 og 1614, ble rundt 7000 mistenkt for trolldoms, men bare 11 ble brent.

Flere angivelig folkeopplysende skrifter står her i skarp kontrast til det historisk autoriteter har kommet fram til. Et grotesk eksempel på dette finner vi i Pax Leksikon fra 1979. På side 52 i bind 3 i dette leksikonet fra 1979 kan vi lese følgende: *"Ein stad mellom 9 og 30 millioner, for det aller meste kvinner, vart gjennom godt og vel to hundre år torturerte og drepne, kan hende den største*

menneskejakta verda har sett. (..) Hekseforfølginga var ein konsekvens av den katolske kyrkja sine dogme og ønsket om auka makt”.

Blix Hagen hevder at slike ”millionmyter” fortsatt lever i beste velgående, og viser i den forbindelse til antologien *Hva enhver nordmann bør vite*, som skulle «bidra til ny kunnskap og refleksjon » og som ble utgitt i 2002 av Bokklubben og trykt av Kunnskapsforlaget (!) På side 397 hevdes det her at «i Europa ble sannsynligvis flere millioner kvinner brent på bål».

Hvis vi tar utgangspunkt i tallet 4500 som et middeltall fordelt på en trehundreårs periode tilsvarer det 15 000 dømte pr. århundre, eller rundt 3 pr. uke En skal ha en nokså naiv historieoppfatning for på denne bakgrunnen å kunne omtale hekseforfølgelsene som ”den største menneskejakta verda har sett”. - Levack hevder at millionmytene skriver seg fra en tysker ved navn G.C. Voigt som i 1794, etter et nokså besynderlig regnestykke, kom til at tallet på hekser måtte ha vært 9 442 994.

Mørk middelalder?

Det var i århundrene etter middelalderen at hekseprosessene fikk et visst omfang, spesielt i i åra fra 1580 til 1630. Det kan gis flere gode argumenter for ikke å godta bildet av middelalderen som en periode preget av overtro og stagnasjon. Her kunne det vises til danske Alf [Michael Nordberg](#) som i 1987 ga ut boka [Den dynamiske middelalder. Også norske](#)

[forskere har kritisert myten om "den mørke middelaldere", mellom andre Ole Jørgen Benedictow](#)

Mangel på opplysning kan bare forklare en del av den historiske fordreining som vi her står overfor. Antikirkelige holdninger kan nok forklare mer. Men ellers er det en referanse som stadig går igjen, og det er koblingen mellom hekseforfølgelser og middelalder. Dersom hekseprosessene kan forbindes med middelalder, bidrar det til at denne perioden kan fortolkes som "mørk", preget av overtro, vold og stagnasjon.

Når det gjelder oppfatninger om overtro, kunne det være grunn til å lese en artikkel skrevet av Nils Gilje. Han har kalt artikkelen *Djevelen står alltid bak. Demonisering av folkelig magi på slutten av 1500-talet*. Her framsett han en teori om at hekse-fortolkningene bør betraktes som en form for halv-rasjonalitet. Forklaringer basert på den onde som årsak erstattet magien og ble slik sett et skritt på veien mot en mer moderne rasjonalitet.

Hvis nåtiden skulle oppfattes som lys, blir det nødvendig å se fortiden som mørk. Dansk-amerikaneren Brian Patrick McGuire har uttrykt det slik: "når middelalderen har vært mørk, (er det) fordi senere perioder i Vestens historie har haft brug for at fremhæve deres fortræfflighed. Og det kan nemmest lade sig gøre ved at vise afstand til fortidens mørke".

Modernitetsteorier

Lenge var det i intellektuelle kretser vanlig å anta at modernisering betydde rasjonalisering, kombinert med oppfatninger av religion som bare et individuelt anliggende. Sekularisering er blitt oppfattet som en forutsetning for fred.

Hvis vi går ut fra at en sekulær og rasjonalistisk modernitet med nødvendighet vil føre til fred og mer humanisme, blir det mange typer data som ikke passer inn i en slik fortolkning.

Historikeren R. J. Rummel har, med et riktignok omstridt regnestykke, kommet til at så mye som 262 millioner mennesker mistet livet som følge av politiske forordninger i løpet av forrige århundre, jfr. *Death by Government* fra 1997. De fleste av disse falt ikke som følge av krigshandlinger, men som følge av interne forsøk på å modernisere folket.

Hitler, Stalin og Mao stilles her i en særklasse. Ingen av dem var kristne, i beste fall kyniske brukere av religion til egne politiske målsetninger. Adolf Hitler er gjort ansvarlig for rundt 30 millioner. Josef Stalin er på tilsvarende vis tilskrevet 40 millioner og Mao Tse Dong 60 millioner. Dette er tall som er regnet ut som et tillegg til falne i første og andre verdenskrig

På en slik bakgrunn er det kanskje ikke så rart at flere har søkt etter alternativer til den form for rasjonalitet som har vært framstilt som motpolen til logikken bak hekseprosessene.

